Češtině doma a ve světě na rozloučenou, nebo i na novou uvítanou?

Když mě v dubnu 1992 v letadle nad Švýcarskem přepadla myšlenka, že by tehdejší katedra českého jazyka na FF UK v Praze měla vydávat popularizační bohemistický časopis, nenapadlo mě věru, že vydrží v původní podobě jen 17 ročníků (v podstatě pro tištěnou verzi minus 1, ale čtenáři prominou, sedmnáctka je moje číslo). Nebuďme však smutní. Zkratku ČDS si bohemisté osvojili se stejnou náklonností, jako třeba SaS či NŘ, a její stránky jsou v knihovnách neméně ohmatané. V nové podobě už sice ČDS nebude šustit, ale třeba aspoň zabliká. Přesto mě napadá srovnání:Tehdy jsem letěl do Granady na slavistický kongres konaný u příležitosti 500 let od objevení Ameriky. Trochu zvláštní, ale od španělské vlády jistě hezké, že při takové slavné příležitosti nezapomněla ani na slavisty. A co u nás dnes, dvacet let po převratu: nejsou peníze na školství, vědu a kulturu, a dokonce ani na papírovou verzi jednoho odborně popularizačního časopisu. Jak stát plýtvá nejen papírem všude možně jinde, může vidět každý objektivní pozorovatel. Co s tím my bohemisté? Umíme (dobře) česky, tak bychom se měli víc ozývat. Ale o tom snad jindy a jinde.

Časopis Čeština doma a ve světě neboli ČDS byl míněn jako obdoba slovenské Kultúry slova. Zdá se, že to příslovečné místo na trhu zaplnil dobře, dokonce nás při našich obvyklých vydavatelských skluzech odběratelé urgovali. Je známo, že ČDS odebírala bohemistická pracoviště a že studenti vysokých škol naše stati zhusta využívali. Nechci tehdejší autory, ani své spolupracovníky, a nakonec ani sebe vychvalovat, ale snad jsme k poučení a i někdy k pobavení češtinychtivé veřejnosti přispěli. Když těmi sešitky s různobarevnými obálkami a grafickým řešením procházíte, vidíte sice občasné sklouznutí do stylu a obsahu vhodného spíš do obou našich akademických časopisů, ale vcelku se snad shodneme, že se popularizační záměr vydařil. Pestrost témat, lehčí styl i nápadité ilustrace to zaručovaly měrou myslím dostatečnou. Podejme aspoň k těm tématům pár důkazů.

Časopis se od začátku vyznačoval snahou o vyváženost témat aktuálních a takříkajíc klasických; k tomu nejednou přispěla zejména v počátcích přátelská kritika redakční rady. K aktuálním tématům patřila už v prvním ročníku 1993 diskuse o názvu nového státu, o nových pravidlech pravopisu, zprávy o snaze založit kodifikační grémium, recenze nových publikací aj. Vděčným tématem byl jazyk a styl nově se rozvíjející reklamy nebo nápady na etablování moravského jazyka. Speciálně Moravě byla ostatně věnována dvě čísla, 4/95 a 1/97. Bylo to pro leckteré čtenáře z Čech užitečné po elementární poznávací stránce; vzpomínám třeba, jak pražští studenti poslaní v jiné akci „na handl“ na univerzity v Brně a v Ostravě s údivem hlásali, že „vono se tam fakt mluví jinak“. K aktualizování patří také interview s předními českými lingvisty nebo výjimečné připomínání jejich jubileí. Naprostým trhákem bylo dvojčíslo zpracované ve Fonetickém ústavu FF UK a věnované zvukové stránce jazyka televizních mluvčích. Ti z toho nevyšli úplně nejlíp... Dále jsme se tu snažili propagovat koncepce a témata nových směrů lingvistických a teoretickokomunikačních. K novým interdisciplinárním tématům patřila především psycholingvistika a psychologie jazyka v č. 1/99, jazyková tvořivost 3/97, kognitivní lingvistika a jazykový obraz světa 1–2/03, 2/98, nebo nová média, jako korpusy (1–2/01), internet 1–4/06, ale také kurs pozitivní komunikace na pokračování v roč. 1994 aj. Staré, ale stále vděčné aplikační téma je čeština ve škole – 2/97. Dávno před portálem forum_js jsme informovali o programu Kruhu přátel českého jazyka, o letních školách nebo o studentských workshopech zvaných Žďárek.

Témata povýtce klasická však nezůstávala popelkou. Současná čeština si zasloužila zájem autorů píšících o její vývojové dynamice v č. 1/02, o jazyce v beletrii 4/96, o psanosti a mluvenosti 2/00, o onomastice v roč. O7, o sociolingvistice, jazyce dětí a mládeže a o slanzích v 2/99, 3/00, 1–2/05. Průběžně nechyběla ani péče o jazykovou kulturu, ze začátku dokonce kritická rubrika *Tisk minus*, a vrcholem bylo povedené poslední tištěné číslo 3-4/08 věnované struktuře výpovědi a textu, zvl. dolaďování známých problémů aktuálního členění. Z historických témat jmenujme češtinu ve stč. slovníku v č. 3–4/03, češtinu doby střední – 3–4/99, národní obrození 4/97, ale také jubilejní čísla k 650 letům

Univerzity Karlovy 1/98 nebo k 225 letům univerzitní bohemistiky ve Vídni – 4/00.

Texty jednotlivých čísel ČDS byly ozvláštňovány vynalézavými způsoby, patřily sem např. soutěže (dokonce s cenami, byť jen knižními :-)), jazykové vtipy a kuriozity včetně citací pofiderních příkladů ze současných jazykovědných publikací (nezapomenutelná věta, často citovaná studentkami „*Matka ještě večer prala, ale unavený otec si šel lehnout*“), studentské práce často velmi přínosné, srov. návrh na kodifikaci složených částic 2/97, aj.

ČDS nese ve svém názvu slovo *svět*. Tento aspekt měl zachycovat zájem cizinců o češtinu, jak se učí a překládá z ní i do ní „doma a ve světě“, jaký je o ni zájem apod. Je nutné přiznat, že tento záměr se naplňoval nejvíc zhruba do poloviny tištěné existence časopisu, později se objevuje takový autorský zájem o témata spíš domácí, že na cizinu nezbývalo tolik času ani místa. Co je v této oblasti velmi vděčné a věčné téma, je čeština jako cizí jazyk. O problémech s výukou doma píší mnozí autoři, hlavně je zajímá, zda a kdy mají učit obecnou češtinu, protože jsou pragocentričtí. Sám jsem totiž zažil za svého ročního působení v Lipsku šikovnou studentku, která odjela na semestr na Masarykovu univerzitu v Brně a odtud si přivezla vedle vynikající spisovné češtiny taky perfektní brněnštinu, kterou ji ovšem na univerzitě učit nemuseli. A možná by rozuměla i té obecné češtině, kterou by se její kolegové pracně naučili na pražské univerzitě.

Lektoři češtiny pro začátečníky nám většinou píšou o tom, jak se v potu tváře snaží českou gramatiku co nejvíc přiblížit svým žákům, ať už na domácích univerzitách, nebo v Berlíně, ve Švédsku, v USA, v Kanadě. Pokročilých cizích bohemistů je ale ve světě plno, vždyť čeština je ve světové přeloženosti do cizích jazyků na neuvěřitelném desátém místě! Taky jsme překládání, tlumočení a dabingu věnovali celé číslo 2/96. Kontrastivní problémy vyvstávají jak při pedagogickém, tak translatorickém procesu. Ale kontrasty jazykové nejsou jediné, kterými se lidé odlišují, proto jsme našim nejbližším cizincům věnovali vždy po dvojčísle. Jsou to, především Slováci a slovenština v č. 3–4/04. Zájem o toto číslo byl obrovský, bylo okamžitě rozebráno. Druhou skupinou cizinců nám blízkých jsou Neslyšící (to velké písmeno zatím nebylo kodifikováno, ale do odborné normy se už dostalo), jejichž znakovému jazyku a problémům s rozuměním psané češtině jsme věnovali č. 2–3/02.

Přeju elektronickému ČDS, především aby na něj zbyly peníze. Potom už se jeho idealističtí redaktoři a autoři postarají, aby v něm bylo vždycky to nejlepší o češtině a z češtiny doma a ve světě.

Oldřich Uličný
zakladatel a šéfredaktor ČDS
v letech 1993–2007